

แผนการจัดการเรียนรู้ ประจำบทที่ ๒ เรื่อง การพัฒนาการทางการเมืองการปกครอง

ก. เนื้อหาสาระที่ศึกษา

การพัฒนาการทางการเมืองการปกครอง

๑. การเมืองการปกครองสมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๘๘๑ - ๑๙๘๑)
๒. การเมืองการปกครองสมัยอยุธยา (พ.ศ. ๑๙๘๓ - ๒๓๑๐)
๓. การเมืองการปกครองสมัยธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐ - ๒๓๒๕)
๔. การเมืองการปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ. ๒๓๒๕ - ๒๔๗๕)
๕. การเมืองการปกครองหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. ๒๔๗๕ - ปัจจุบัน)

ข. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เมื่อได้ศึกษาบทที่ ๒ จบแล้ว ผู้ศึกษามีความสามารถ

๑. อธิบายลักษณะการเมืองการปกครองของไทยแต่ละสมัยได้
๒. อธิบายการเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทยได้
๓. วิเคราะห์หรืออธิบายสถานการณ์ทางการเมืองการปกครองของไทยในปัจจุบันได้

ค. กระบวนการเรียนรู้

๑. ผู้สอนเกริ่นนำเชื่อมโยงการพัฒนาการทางการเมืองการปกครอง
๒. ผู้สอนใช้ประเด็นการซักถามให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการเรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนาการทางการเมืองการปกครอง และเปิดโอกาสให้นิสิตตอบ สลับการสอนอยู่เสมอ
๓. นิสิตแสวงหาความรู้ใหม่จากเอกสารประกอบการสอน ซึ่งผู้สอนได้จัดเตรียมให้พร้อม อธิบายเพิ่มเติมประเด็นนั้นที่สงสัยให้ได้รับความรู้ที่ถูกต้อง
๔. ผู้สอนได้กระตุ้นให้นิสิตเกิดความสนใจ ต้องการความรู้ใหม่โดยแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างนิสิต
๕. ผู้สอนเสนอแนะให้นิสิตศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมจากหนังสืออื่น ๆ
๖. เมื่อศึกษาจบแล้ว ผู้สอนมอบหมายงานให้นิสิตค้นคว้าตอบกิจกรรมท้ายบทนำมาส่งในสัปดาห์ต่อไป
๗. ผู้สอนอธิบายสรุป “การพัฒนาการทางการเมืองการปกครอง” อีกครั้ง เพื่อเป็นการทบทวนเนื้อหาสาระ และประเมินผลหลังการเรียนรู้

ง. แหล่งการเรียนรู้

๑. ห้องสมุดมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต นครราชสีมา
๒. หนังสือหรือตำราเกี่ยวกับรัฐศาสตร์/พุทธศาสตร์
๓. เว็บไซต์ที่เกี่ยวข้อง

จ. สื่อการเรียนการสอน

๑. เอกสารประกอบการสอนวิชา การเมืองกับการปกครองของไทย
๒. บอร์ดความรู้, หนังสือพิมพ์, และวารสารที่เกี่ยวกับการเมืองหรือการปกครองของไทย
๓. ใบงาน/งานที่มอบหมายอื่น ๆ

ฉ. การวัดผลและประเมินผล

๑. ด้านคุณธรรม จริยธรรม : ประเมินการสังเกตพฤติกรรม/การร่วมกิจกรรม/การแสดงความคิดเห็นในชั้นเรียน
๒. ด้านความรู้ : ประเมินจากการตอบคำถาม/แสดงความคิดเห็น/ตรวจแบบทดสอบ
๓. ด้านทักษะทางปัญญา : ประเมินจากการนำเสนอผลงานเดี่ยว/งานกลุ่ม
๔. ด้านทักษะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและความรับผิดชอบที่ต้องพัฒนา : ประเมินผลการตนเอง การนำเสนอรายงานเป็นทีม และพฤติกรรมการทำงานเป็นทีม
๕. ด้านทักษะการวิเคราะห์เชิงตัวเลข การสื่อสาร และการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศที่ต้องพัฒนา : ประเมินผลการค้นคว้า การอ้างอิง การทำรายงานเน้นข้อมูลเชิงตัวเลขและคำอธิบาย

บทที่ ๒

การพัฒนาการทางการเมืองการปกครอง

๒.๑ ความนำ

ความเข้าใจประวัติความเป็นมาของการเมืองการปกครองของไทยในอดีต ย่อมมีประโยชน์ต่อการศึกษาในการทำความเข้าใจและสามารถนำมาวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมปัจจุบัน ซึ่งตรงกับความเป็นจริง และการทำความเข้าใจกับการวิวัฒนาการการเปลี่ยนแปลงรูปแบบของการปกครองที่มีความแตกต่างในแต่ละยุคแต่ละสมัย เป็นการแสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ของสังคมไทยที่ผ่านการเปลี่ยนแปลงการปกครองและสังคมสามารถปรับตัวเข้ากับความสมดุลในด้านต่าง ๆ เป็นอย่างดีตลอดระยะเวลากว่า ๗๐๐ ปี การเมืองการปกครองของไทยแบ่งออกเป็นยุคต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

๑. การเมืองการปกครองสมัยสุโขทัย พ.ศ. ๑๗๘๑-๑๙๘๑
๒. การเมืองการปกครองสมัยอยุธยา พ.ศ. ๑๘๙๓ – ๒๓๑๐
๓. การเมืองการปกครองสมัยธนบุรี พ.ศ. ๒๓๑๐ – ๒๓๒๕
๔. การเมืองการปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๔๗๕
๕. การเมืองการปกครองหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ – ปัจจุบัน

๒.๒ การเมืองการปกครองของไทยสมัยสุโขทัย (พ.ศ. ๑๗๘๑-๑๙๘๑)

ในระยะเริ่มแรกของไทยประกาศตัวเป็นเอกราชได้ตั้งราชอาณาจักรใหม่คือกรุงสุโขทัยเป็นการปกครองแบบดั้งเดิมคือ ระบบปิตุราชาธิปไตยหรือระบบพ่อปกครองลูก (Paternal Government) หมายถึงรูปแบบการปกครองที่มีราชาหรือองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยและเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในฐานะผู้ปกครอง การใช้อำนาจอ้างกล่าว พระมหากษัตริย์ทรงปกครองราษฎรเสมือนพ่อปกครองลูก^๑

หลักการปกครองระบบนี้ เป็นประเพณีการปกครองของไทยแบบดั้งเดิม^๒ หลักการสำคัญของการปกครองแบบพ่อปกครองลูกนี้คือ พระมหากษัตริย์ทรงวางพระองค์เสมือนพ่อของประชาชน คือ ทรงใช้การปกครองดูแลประชาชนอย่างใกล้ชิดเหมือนพ่อดูแลลูก ในขณะเดียวกันทรงมีอำนาจสิทธิเด็ดขาดเหมือนชีวิตของลูก สันนิษฐานว่าการปกครองรูปแบบนี้น่าจะมีรากฐานมาจากความสัมพันธ์ในครอบครัว จะได้ผลดีก็ต่อเมื่อประชาชนยังมีจำนวนไม่มากนัก^๓ ความที่

^๑ วิวัฒน์ เี่ยมไพรวัน, “แนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทย” เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา ประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทย หน่วยที่ ๑-๗, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๗), หน้า ๓๑.

^๒ วิไลเลขา ถาวรธนาสาร, พื้นฐานวัฒนธรรมไทย, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๓๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

ผู้ปกครองมีฐานะที่มีได้แตกต่างจากประชาชนมากนั่นเอง ทำให้มีความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนจะมีลักษณะที่แฝงความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดมาก ดังจะเห็นได้ว่าพระมหากษัตริย์ของสุโขทัยตอนต้นมักจะเรียกพระองค์ว่า “กู” และใช้นามว่า “พ่อขุน” เช่น พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ่อขุนรามคำแหง เป็นต้น^๔ หรือการที่ราษฎรสามารถเข้าร้องทุกข์ต่อพระมหากษัตริย์ได้อย่างใกล้ชิด เป็นการสะท้อนให้เห็นรูปแบบการปกครองแบบพ่อปกครองลูกได้อย่างชัดเจน

อย่างไรก็ตาม นอกเหนือจากฐานะของพระมหากษัตริย์ทรงปกครองดูแลพ่อปกครองลูกแล้ว การปกครองสมัยสุโขทัยตามแบบปิฎราชาธิปไตย ยังได้รับอิทธิพลของพระพุทธศาสนาอีกด้วย โดยผู้ปกครองได้ใช้หลักทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร และสังคหวัตถุที่เป็นหลักธรรมของพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการปกครองประเทศ ซึ่งฐานะกษัตริย์เรียกการปกครองแบบนี้ว่า “กษัตริย์แบบธรรมราชา” ซึ่งได้ปรากฏอย่างเห็นได้ชัดยิ่งขึ้นในสมัยแผ่นดินของพระมหาธรรมราชาลิไท^๕

ดังนั้น ในสมัยสุโขทัย ลักษณะการเมืองการปกครองซึ่งเป็นแบบปิฎราชาธิปไตย ผสมผสานกับหลักธรรมราชา อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้ว สถาบันพระมหากษัตริย์ในสมัยสุโขทัยนั้น พระองค์ทรงเป็นศูนย์กลางของการปกครองการบริหารราชอาณาจักร อาจจะถือได้ว่าเป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarch) ก็เป็นไปได้

โดยสรุปลักษณะของการปกครองปิฎราชาธิปไตย มีดังนี้

๑. เป็นการปกครองแบบราชาธิปไตย คือ พระมหากษัตริย์มีฐานะเป็นผู้ปกครองสูงสุด ทรงเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตย

๒. ผู้ปกครองทรงมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับราษฎรดูแลพ่อปกครองลูก

๓. ในการปกครองประเทศ พระมหากษัตริย์ทรงยึดหลักพุทธธรรมเป็นแนวทางในการปกครองประเทศซึ่งทำให้พระมหากษัตริย์ยึดหลักการปกครองแบบธรรมราชา

การจัดระเบียบการปกครองในสมัยสุโขทัย

การจัดรูปแบบการปกครองระบบเมืองลูกหลวง คือ เป็นการจัดลำดับความสำคัญของเมืองโดยพระมหากษัตริย์ที่เมืองหลวงจะเลือกส่งเจ้านายที่ใกล้ชิด เช่น พระราชโอรส พระอนุชา หรือเจ้านายชั้นสูงในราชวงศ์ออกไปปกครองตามหัวเมืองหรือเมืองลูกหลวงต่าง ๆ จุดมุ่งหมายสำคัญของการจัดระบบเมืองลูกหลวงเพื่อกระจายอำนาจในการปกครองไปได้ทั่วถ้วนแคว้น และเพื่อให้เกิดความมั่นใจในการบริหารอำนาจทางการเมือง^๖

^๔ วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, “แนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทย” เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทย หน่วยที่ ๑-๗, หน้า ๓๑.

^๕ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๑.

^๖ วิไลลักษณ์ เมฆารัตน์, “แคว้นสุโขทัย” เอกสารประกอบชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ ๑-๘, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๙), หน้า ๒๒๑.

การจัดระเบียบการปกครองในสมัยพ่อขุนรามคำแหง จะมีลักษณะการแบ่งเมืองเป็นชั้น ๆ ลดหลั่นลงมาตามความสำคัญ โดยมีศูนย์กลางรวมอำนาจหรือศูนย์กลางอยู่ที่กรุงสุโขทัย^๗

๑. ราชธานี ราชธานีคือกรุงสุโขทัยเป็นศูนย์กลางของการบริหาร มีพ่อขุนหรือพระมหากษัตริย์เป็นผู้บริหารสูงสุด พระมหากษัตริย์มีอำนาจอธิปไตยเด็ดขาดในแผ่นดิน มีอำนาจสิทธิ์ขาดไปถึงเมืองอุปราช เมื่อลูกหลวง เมื่อหน้าด่าน และหัวเมืองชั้นในที่เรียงรายอยู่รอบราชธานี และมีอำนาจที่สั่งการแก่เมืองพยุมาหานครด้วย

๒. เมืองอุปราช เมืองลูกหลวง เมืองหน้าด่าน “เมืองอุปราช” เป็นเมืองที่ผู้จะดำรงตำแหน่งพ่อขุนต่อไปเมื่อพ่อขุนองค์ปัจจุบันสวรรคตลง เมืองลูกหลวงและเมืองหน้าด่านจะมีระยะทางการเดินเท้าจากราชธานีถึงได้ในเวลา ๒ วัน เมืองเหล่านี้หากเชื้อพระวงศ์ปกครองจะเรียกว่า “เมืองลูกหลวง” แต่ถ้าหากปกครองโดยคนของราชการจะเรียกว่า “เมืองหน้าด่าน” เมืองทั้ง ๓ ประเภทนี้มีฐานะและหน้าที่อย่างเดียวกันคือ เมื่อข้าศึกยกทัพมารุกรานจะต้องยันทัพรับข้าศึกป้องกันราชธานีไว้ก่อน แล้วรายงานมายังราชธานีเพื่อเตรียมการต่อสู้ ในสมัยสุโขทัยมีเมืองหน้าด่านคือ เมืองศรีสัชนาลัย (สวรรคโลก) เมืองสองแคว (พิษณุโลก) เมืองปากยม (พิจิตร) และเมืองนครชุม (กำแพงเพชร)

๓. เมืองพระยามหานคร เมืองพระมหารนคร คือเมืองที่มีขนาดใหญ่ที่อยู่ห่างจากราชธานีออกไปโดยพลเมืองเป็นคนไทย อาจทรงตั้งเชื้อพระวงศ์ หรือข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ไปเป็นพ่อเมืองหรือมีเจ้านายเชื้อกษัตริย์เป็นเจ้าของเมืองเดิมปกครองอยู่และยอมขึ้นกับสุโขทัย เจ้าผู้ครองนครหรือพ่อเมืองมีอำนาจบริหารราชการในเขตแดนของตนเกือบสมบูรณ์ แต่ต้องปฏิบัติตามบัญชาของพ่อขุนและส่งส่วยแก่สุโขทัย เมื่อมีศึกสงครามจะต้องส่งกองทัพและเสบียงอาหารมาช่วยกรุงสุโขทัยรบด้วย

๔. เมืองประเทศราช เมืองประเทศราช คือ เมืองที่อยู่นอกราชอาณาจักรและมีพลเมืองเป็นคนต่างชาติ เมืองประเทศราชขึ้นกับพ่อขุนโดยพระบรมเดชานุภาพ มีความสัมพันธ์เพียงส่งเครื่องราชบรรณาการตามกำหนด และส่งทัพมาช่วยกรุงสุโขทัยรบตามคำสั่งของพ่อขุนเท่านั้น ส่วนการบริหารราชการภายในประเทศทางกรุงสุโขทัยไม่เข้ายุ่งเกี่ยว ยกเว้นในกรณีจำเป็น

ลักษณะเด่นของการปกครองในสมัยสุโขทัย^๘

การปกครองในสมัยกรุงสุโขทัยมีลักษณะเด่น ๆ หลายประการ พอสรุปได้ดังนี้

๑. รูปแบบการปกครองแบบพ่อลูกหรือพ่อขุน ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นของไทยแท้ดั้งเดิม แต่ไม่ได้หมายความว่าสังคมอื่นไม่มี ความคิดทำนองเดียวกันนี้เป็นรูปแบบที่ยังมีการกล่าวถึงในปัจจุบัน

๒. ลัทธิธรรมชาติหรือพระมหากษัตริย์เป็นเสมือนพระพุทธเจ้า ซึ่งบ่งชี้ถึงการใช้หลักธรรมและเมตตาธรรมเป็นฐาน

^๗ ปลาวดี ดุลยจินดา, “หลักการทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารราชการ” เอกสารประกอบการสอนชุดวิชาการบริหารราชการไทย หน่วยที่ ๑-๘, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕), หน้า ๔๘-๔๙.

^๘ ลิขิต อีระเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองของไทย แก้ไขเพิ่มเติม, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕.

๓. มโนทัศน์เป็นเรื่องสวรค์นรก ซึ่งทำหน้าที่เป็นอุดมการณ์เพื่อการจัดระเบียบสังคมและการบริหารการปกครอง

๔. เสรีภาพของประชาชนโดยเฉพาะในต้นสามรัชกาลแรกของกรุงสุโขทัย เช่น ความอิสระในการค้าขายและกิจกรรมอื่น

๕. ความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างปกครองและผู้อยู่ใต้ปกครอง โดยเฉพาะสามรัชกาลแรกของกรุงสุโขทัย

๖. การประดิษฐ์อักษรไทยโดยพ่อขุนรามคำแหง ทำให้มีสื่อกลางของการสื่อความหมายและการบันทึกเหตุการณ์และวรรณคดี

๗. การขยายขอบเขตโดยการใช้ความสัมพันธ์ทางการแต่งงานมาช่วยปรับปรุงการทำให้เป็นรัฐวิสาหกิจ เช่น ความเจริญในด้านอุตสาหกรรมถ้วยชามสังคโลก

๘. การติดต่อกับสงฆ์จากนครศรีธรรมราชและจากลังกา เพื่อการสืบทอดพระพุทธศาสนา

๒.๓ การเมืองการปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๙๓ – ๒๓๑๐)

การเมืองการปกครองไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute monarchy) อย่างสมบูรณ์ที่สุด ทั้งนี้เพราะพระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะสูงสุดเหนือกฎหมาย ทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดและสัมพันธ์ทุกด้านรวมทั้งชีวิตของราษฎรในราชอาณาจักร สถานะและความสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์และประชาชน มิได้เหมือนพ่อปกครองลูก หรือมีฐานะเยี่ยงสามัญชนดังในสมัยกรุงสุโขทัย ความเป็นผู้ทรงไว้ซึ่งอำนาจอธิปไตยอย่างสมบูรณ์ของพระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา เพราะได้รับเอาแนวคิดพระมหากษัตริย์แบบเทวราชา (Divine Kingship) มาใช้ในการปกครอง ซึ่งแนวคิดพระมหากษัตริย์แบบเทวราชานี้เป็นลัทธิของพราหมณ์ในอินเดีย และได้แพร่หลายเข้าจนเป็นที่ยอมรับของกษัตริย์ผู้ครองอาณาจักรต่าง ๆ ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มาตั้งแต่ประมาณพุทธศตวรรษที่ ๑๐ นักประวัติศาสตร์เชื่อกันว่าไทยได้รับการปกครองนี้มาจากเขมรเป็นส่วนใหญ่ และบางส่วนรับมาจากมอญ^๙

หลักสำคัญของเทวราชาคือ พระมหากษัตริย์ได้รับการเลื่อนฐานะขึ้นไปเป็นภาคหนึ่งของเหล่าเทพเจ้าหรือเป็นองค์อวตารของเทพเจ้า (Incarnation of god) มิใช่มนุษย์ธรรมดาอีกต่อไป เนื่องจากลัทธินี้เป็นลัทธิพราหมณ์ ในขั้นต้นจึงถือว่า พระมหากษัตริย์ที่ได้รับการสถาปนาเป็นเทพเจ้านั้น จะเป็นเทพองค์ใดองค์หนึ่งของศาสนาพราหมณ์ซึ่งสำคัญที่สุด ๓ องค์ คือ พระพรหม พระศิวะ และพระนารายณ์ ส่วนใหญ่พระมหากษัตริย์จะสถาปนาพระองค์เป็นพระศิวะ หรือนารายณ์เท่านั้น ไม่นิยมเป็นพระพรหมแต่อย่างใด^{๑๐}

ตามระบอบการปกครองดังกล่าว พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีอำนาจสูงสุดเป็นผู้สร้างและใช้กฎหมาย มีอำนาจอยู่เหนือกฎหมายและเป็นศูนย์กลางที่สำคัญ ในเมื่อเป็นเช่นนี้ในแง่สิทธิ

^๙ วิไลเลขา ถาวรธสาร, **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.), หน้า ๓๓.

^{๑๐} วิไลเลขา ถาวรธสาร, **อ้างแล้ว** หน้า ๓๓.

เสรีภาพของประชาชนในสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงแตกต่างไปจากสิทธิเสรีภาพของประชาชนในสมัยกรุงสุโขทัย กล่าวคือประชาชนมีฐานะให้เลือก ๒ ทางคือ ถ้าไม่เป็น “ไพร่” ก็เป็น “ทาส” จะอยู่เป็น “ไท” มีอิสระแก่ตัวไม่ได้ จะต้องมีความผิดไม่ได้สิทธิใด ๆ สิทธิในการค้าไม่มีเช่นกัน เพราะเป็นของพระมหากษัตริย์ สิทธิในทรัพย์สิน และเสรีภาพในการประกอบอาชีพแน่นอน เพราะประชาชนมีเวลาประกอบอาชีพเพียงปีละ ๖ เดือน นอกนั้นต้องไปทำงานโยธาให้กับผู้ที่มีอำนาจทางราชการบ้านเมืองโดยไม่มีผลตอบแทน^{๑๑}

การปกครองระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ผสมผสานกับแนวความคิดแบบเทวราชา เริ่มเกิดขึ้นในแผ่นดินของสมเด็จพระรามาธิบดี (พระเจ้าอู่ทอง) ซึ่งเป็นผู้สถาปนากรุงศรีอยุธยา ทั้งนี้ อาจเป็นเพราะว่าต้องการจะสร้างความเข้มแข็งให้กับอาณาจักรอยุธยาโดยการประกาศตัวเป็นอิสระไม่ขึ้นต่อกรุงสุโขทัย โดยไม่ยอมรับทางการเมืองแบบธรรมราชาของกรุงสุโขทัย ดังนั้น กรุงศรีอยุธยาจึงต้องสร้างสถาบันพระมหากษัตริย์ที่ทรงอำนาจสูงสุด เด็ดขาด มีฐานะสูงอยู่เหนือชีวิตราษฎร เพื่อค้ำจุนและสร้างเสถียรภาพให้กับกรุงศรีอยุธยา

กล่าวโดยสรุป พระมหากษัตริย์ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ทรงอยู่ในฐานะต่าง ๆ ทรงเป็นเจ้าชีวิต หมายความว่าทรงมีพระราชอำนาจอยู่เหนือชีวิตทุกคนในสังคม ทรงเป็นเจ้าแผ่นดิน หมายถึง เป็นเจ้าของแผ่นดินทั่วราชอาณาจักร ทรงเป็นธรรมราชา ทรงอุปถัมภ์พระพุทธศาสนา และทรงใช้พระราชอำนาจปกป้องสถาบันพระพุทธศาสนา ตลอดจนศีลธรรมแห่งศาสนานั้น และทรงเป็นเทวราชา หมายถึงมีสถานะของพระผู้เป็นเจ้าตามลัทธิของศาสนาพราหมณ์ พระองค์มิใช่เป็นมนุษย์ธรรมดา พระราชโองการของพระมหากษัตริย์ก็กลายเป็น “เทวโองการ” ซึ่งมนุษย์ธรรมดาไม่อยู่ในสถานะที่จะขัดแย้ง หรือวิจารณ์ หรือแม้แต่แสดงความคิดเห็นใด ๆ ทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าสมัยกรุงศรีอยุธยาสถานะของพระมหากษัตริย์จะมีการผสมผสานด้วยคติแบบเทวราชากับราชาธิปไตยก็ตาม แต่ในทางปฏิบัติ อิทธิพลของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติและในฐานะที่เป็นหลักธรรมสำหรับองค์พระมหากษัตริย์ในการปกครองประเทศ กล่าวคือ แนวคิดหรือคติแบบธรรมราชาที่มีมาตั้งแต่สมัยสุโขทัยนั้น พระมหากษัตริย์สมัยกรุงศรีอยุธยาก็ยังคงต้องใช้หลักธรรมในการปกครองประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ และคติธรรมราชานี้ก็ยังคงมีอิทธิพลเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน^{๑๒}

^{๑๑}เสถียร ศกุนตลา, ประวัติศาสตร์ไทย, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๑), หน้า ๔๔ อ้างใน จุมพล หนิมพานิช, “รอบอบการเมือง (การปกครอง) ๒” เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา มนุษย์กับสังคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมราชา, ๒๕๓๗) หน้า ๓๖๐.

^{๑๒}วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน, “แนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทย” ในเอกสารประกอบการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทย หน่วยที่ ๑-๗, หน้า ๓๔.

การจัดระเบียบการปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยา^๓

การจัดระเบียบการปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีลักษณะการปกครองแบบสมัสุโขทัย และแบบขอม คือกรุงศรีอยุธยาเป็นศูนย์แห่งอำนาจ รายล้อมด้วยเมืองหน้าด่านทั้ง ๔ ด้าน พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งอำนาจโดยสมบูรณ์ในการปกครอง โดยมีเสนาบดี ๔ คน เรียกว่า “จตุสดมภ์” อันมี เวียง วัง คลัง และนา เป็นผู้ช่วยดำเนินกิจการทั้ง ๔ คือ

๑. เวียง เสนาบดีผู้บังคับบัญชารับผิดชอบเป็นที่ “ขุนเมือง” มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการรักษาความสงบเรียบร้อยและปราบปรามโจรผู้ร้าย

๒. วัง เสนาบดีผู้บังคับบัญชารับผิดชอบเป็นที่ “ขุนวัง” มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับราชสำนักและการยุติธรรมตัดสินคดีความต่าง ๆ

๓. คลัง เสนาบดีผู้บังคับบัญชารับผิดชอบเป็นที่ “ขุนคลัง” มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับคลังมหาสมบัติ การจัดการเกี่ยวกับภาษีอากรต่าง ๆ

๔. นา เสนาบดีผู้บังคับบัญชารับผิดชอบเป็นที่ “ขุนนา” มีหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการเกษตรที่นา

การจัดระเบียบราชการบริหารส่วนกลางและจตุสดมภ์นั้น ได้มีการปรับปรุงในรัชสมัยของสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ได้แยกกิจการทหารกับพลเรือนออกจากกัน โดยตั้งหน่วยงานขึ้นใหม่อีก ๒ หน่วย คือ “สมุหกลาโหม” เป็นหัวหน้าราชการฝ่ายทหาร และ “สมุหนายก” เป็นหัวหน้าราชการฝ่ายพลเรือนทั่วไป เสนาบดีทั้ง ๒ ตำแหน่งนี้มียศเป็น “อัครเสนาบดี” สูงกว่าเสนาบดีจตุสดมภ์ และได้เปลี่ยนนามจตุสดมภ์ใหม่นี้

๑. กรมเมือง เรียกว่า “นครบาล” ตำแหน่งเจ้ากรมเป็นที่ “พระนครบาลเมือง”

๒. กรมวัง เรียกว่า “ธรรมาธิกรณ์” ตำแหน่งเจ้ากรมเป็นที่ “พระธรรมาธิกรณ์”

๓. กรมคลัง เรียกว่า “โกษาธิบดี” ตำแหน่งเจ้ากรมเป็นที่ “พระโกษาธิบดี”

๔. กรมนา เรียกว่า “เกษตราธิบดี” ตำแหน่งเจ้ากรมเป็นที่ “พระเกษตราธิบดี”

การปกครองหัวเมืองในสมัยกรุงศรีอยุธยายุคต้น ยังคงใช้หลักปกครองเช่นเดียวกันกับการปกครองเมืองในสมัยกรุงสุโขทัย กล่าวคือ ได้แบ่งการปกครองหัวเมืองออกเป็นเมืองราชธานี เมืองหน้าด่าน หรือเมืองลูกหลาน เมืองพระยามหานคร และเมืองประเทศราช ต่อมาในรัชสมัยของพระบรมไตรโลกนาถได้ปรับปรุงรูปแบบและนโยบายการปกครองหัวเมืองใหม่ให้สอดคล้องกับสภาพของประเทศที่เปลี่ยนแปลงไป และเพื่อเป็นเอกภาพและความมั่นคงแห่งราชอาณาจักร แบ่งการปกครองใหม่ดังนี้

๑. ยกเลิกระบบเมืองหลวงเดิม จัดให้หัวเมืองชั้นใน อยู่ในอำนาจการปกครองราชธานี เป็นเมืองชั้นจัตวา พระมหากษัตริย์ทรงอำนาจการปกครองเอง โดยมอบให้ขุนนางส่วนกลางปกครองหัวเมืองเหล่านั้นในตำแหน่ง “ผู้รั้ง” ดำรงตำแหน่งเป็นเวลา ๓ ปี

^๓ ปวิณ ฦ นคร, “วิวัฒนาการของการบริหารราชการไทย” ในเอกสารประกอบการสอนชุดวิชา การบริหารราชการไทย หน่วยที่ ๑-๘, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕), หน้า ๖๒-๖๓.

๒. หัวเมืองชั้นนอก ยังคงเป็นเมืองพระยามหานครตามเดิม แบ่งแบ่งออกเป็นเมืองชั้นเอก โท และตรี ตามขนาดความสำคัญของเมือง

๓. เมืองประเทศราช เป็นหัวเมืองที่อยู่ห่างไกลราชธานี ประชาชนต่างชาติต่างภาษานั้น ยังคงใช้วิธีการปกครองตามแบบกรุงสุโขทัย คือ กรุงศรีอยุธยาไม่เข้าไปควบคุมการปกครอง แต่ประเทศราชเหล่านี้มีพันธะต้องส่งกองทัพและเสบียงมาช่วยราชการสงครามและเครื่องบรรณาการ คือต้นไม้เงินต้นไม้ทอง ตามกำหนดเวลา คือ ๓ ปีครั้งหนึ่ง กล่าวโดยสรุป การจัดระเบียบบริหารราชการในสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นการจัดการปกครองเพื่อรวบรวมอำนาจการปกครองไว้ในส่วนกลางให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้เพื่อประสิทธิภาพและเดชานุภาพในการปกครองบังคับบัญชานั้นเอง

๒.๔ การเมืองการปกครองสมัยกรุงธนบุรี (พ.ศ. ๒๓๑๐ – ๒๓๒๕)

ภายหลังสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชกอบกู้เอกราช สถาปนาเมืองธนบุรีขึ้นเป็นราชธานีแล้ว การบริหารราชการแผ่นดินก็ดำเนินไปด้วยดี เพราะศูนย์การใช้อำนาจในการบังคับบัญชาหรือการปกครองได้เข้าไปสู่สภาพปกติ แต่เนื่องจากพระองค์ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่ในการทำศึก และมีภารกิจเบื้องต้นที่จำเป็นต้องกระทำพร้อมกันหลายอย่าง โครงสร้างทางด้านการเมือง และการปกครองจึงคงเจริญรอยตามแบบอย่างที่เคยใช้มาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ คือ^{๑๔}

การปกครองส่วนกลาง

กรุงธนบุรีเป็นศูนย์กลางการปกครอง มีอัครเสนาบดีที่สำคัญ ๒ ตำแหน่ง สมุหนายกเป็นอัครมหาเสนาบดีฝ่ายพลเรือนรับผิดชอบดูแลหัวเมืองฝ่ายเหนือทั้งในราชการฝ่ายทหารและพลเรือนในฐานะเจ้าเสนาบดีกรมมหาดไทย ส่วนยศและราชทินนามนั้นมีทั้ง “พระยายมราช” และ “เจ้าพระยาจักรี” กับ สมุหพระกลาโหม เป็นอัครมหาเสนาบดีฝ่ายทหาร ร่วมเป็นที่ปรึกษาข้อราชการของพระมหากษัตริย์เท่านั้นยศและราชทินนาม คือ “พระยายมราช” มีหน้าที่ดูแลหัวเมืองใต้ให้ขึ้นกับพระยาโกษาธิบดีซึ่งว่าการกรมคลังและดูแลหัวเมืองชายฝั่งทะเล ด้านตะวันออก ส่วนตำแหน่งเสนาบดีจตุสดมภ์ ทั้ง ๔ คือ เวียง วัง คลัง และ นา ยังคงมีอยู่ในเขตราชธานี

การปกครองส่วนภูมิภาคและหัวเมืองต่าง ๆ

การปกครองส่วนภูมิภาค และหัวเมืองต่าง ๆ ซึ่งอยู่นอกเขตราชธานีแบ่งออกเป็นดังนี้

๑. การปกครองหัวเมืองชั้นใน คือ เมืองที่อยู่รายรอบราชธานีเป็นเมืองชั้นจัตวา มีผู้ปกครองซึ่งเรียกว่า ผู้รั้ง (ปกครอง) เมือง และคณะกรรมการเมืองคอยรับนโยบายและคำสั่งจากเสนาบดีจตุสดมภ์-ในส่วนกลางโดยตรง

๒. การปกครองหัวเมืองชั้นนอก หัวเมืองชั้นนอกซึ่งอยู่ห่างไกลจากราชธานี เรียกว่า “เมืองพระยามหานคร” มีเจ้าเมืองและคณะกรรมการการเมืองปกครอง มีจตุสดมภ์เหมือนกับราชธานี มีเมืองใหญ่เมืองน้อยขึ้นตรงต่อเมืองพระยามหานคร หัวเมืองชั้นนอกแบ่งเป็นหัวเมืองชั้นนอกชั้นโท ชั้นตรี และชั้นจัตวา หัวเมืองพระยามหานคร นิยมแต่งตั้งให้ขุนนางข้าราชการที่มีความดี

^{๑๔} วัลลภ วิโรจน์พันธุ์, และคณะ, *ประวัติศาสตร์ชาติไทย*, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อัลฟ่า มิเลเนียม จำกัด, ๒๕๔๘), หน้า ๒๕๔.

ความชอบเป็นเจ้าเมืองปกครอง นอกจากนี้ ยังมีการยกฐานะเมืองเอกบ้าง เมืองขึ้นเป็นเมืองประเทศราช เช่น เมืองนครศรีธรรมราช เป็นต้น

๒.๕ การปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. ๒๓๒๕ – ๒๔๗๕)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ ทรงนำระเบียบแบบแผนการบริหารราชการแผ่นดินที่เคยใช้ในสมัยอยุธยาใช้ปกครองกรุงรัตนโกสินทร์ โดยการปกครองแบ่งออกเป็น ๓ ส่วนเหมือนสมัยอยุธยา คือ ส่วนกลาง ส่วนภูมิภาค และการปกครองหัวเมืองประเทศราช^{๑๕}

การปกครองส่วนกลาง

มีเสนาบดีที่สำคัญ ๖ ตำแหน่ง และคงใช้ระบบจตุสดมภ์แบบเดิม การปกครองส่วนกลางจัดแบ่งงานราชการให้อยู่ในความรับผิดชอบของข้าราชการชั้นสูง ๖ ตำแหน่ง คือ

สมุหพระกลาโหม เป็นหัวหน้าฝ่ายทหาร และมีอำนาจบังคับบัญชาเมืองฝ่ายใต้ทั้งด้านการทหารและการพลเรือน เสนาบดี คือ “เจ้าพระยามหาเสนาบดี”

สมุหนายก เป็นหัวหน้าฝ่ายพลเรือน มีอำนาจบังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือ ทั้งด้านการทหารและการพลเรือน เสนาบดี คือ “เจ้าพระยาจักรี”

กรมเวียง มีหน้าที่ดูแลภายในพระนคร เสนาบดี คือ “เจ้าพระยาอภัยราชา”

กรมวัง มีหน้าที่ดูแลในพระราชวังและมีอำนาจตั้งศาลชำระความ เสนาบดี คือ “พระยาธรรมาธิกรณ์”

กรมคลัง มีหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับพระราชทรัพย์ การติดต่อค้าขายกับต่างประเทศ และมีอำนาจบังคับบัญชาหัวเมืองชายทะเลตะวันออก เสนาบดี คือ “พระยาพระคลัง”

กรมนา มีหน้าที่ดูแลรักษานาหลวง เก็บภาษีข้าว พิจารณาคดีเกี่ยวกับที่นา หรือสัตว์ที่ใช้ทำนา เสนาบดี คือ “พระยาพลเทพ”

การปกครองส่วนภูมิภาค

ในสมัยรัชกาลที่ ๑ ทรงมีพระราชดำริว่าในสมัยพระองค์ สมุหกลาโหมปฏิบัติงานด้วยดี จึงโปรดเกล้าฯ ให้โอนหัวเมืองฝ่ายใต้ที่ถูกยกเลิกไปในสมัยปลายอยุธยาอยู่กับสมุหกลาโหมตามเดิม ส่วนหัวเมืองชายทะเลอ่าวไทยให้อยู่ในความดูแลของกรมพระคลัง

นอกจากนี้ ทรงลดอำนาจของบรรดาเจ้าเมืองต่าง ๆ โดยออกพระราชกำหนดตัดทอนอำนาจของเจ้าเมืองในการแต่งตั้งข้าราชการที่สำคัญทุกตำแหน่ง กล่าวคือ ในสมัยอยุธยา กษัตริย์แต่งตั้งตำแหน่งยกบัตรเท่านั้น แต่ในสมัยรัชกาลที่ ๑ เป็นต้น ตำแหน่งปลัดและข้าราชการอื่น ๆ ในหัวเมืองได้รับการแต่งตั้งจากสมุหนายก สมุหกลาโหม หรือเสนาบดี กรมพระคลัง ตามแต่เมื่อนั้นจะอยู่ในเขตการปกครองของฝ่ายใด

^{๑๕} มัลลิกา มัสสูติ, “ธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น” ในเอกสารประกอบการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ ๑-๘, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙), หน้า ๓๔๖.

๑. การปกครองหัวเมือง เขตการปกครองนั้นถือเอา “เมือง” เป็นที่ตั้ง มีความสำคัญลดหลั่นกันไปตามขนาดความสำคัญทางยุทธศาสตร์และความหนาแน่นของพลเมือง แบ่งประเภทของหัวเมืองออกเป็น ๒ ชั้นใหญ่ คือ

๑.๑ หัวเมืองชั้นใน คือ บรรดาเมืองเล็ก ๆ ที่ตั้งอยู่รายรอบราชธานี มีอีกฐานะหนึ่งคือ เป็นหัวเมืองจัตวา ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของหัวเมืองดำรงตำแหน่งผู้รั้ง (ปกครอง) อยู่ภายใต้การควบคุมของเหล่าเสนาบดีกรมต่าง ๆ ในราชธานี

๑.๒ หัวเมืองชั้นนอก จัดแบ่งเป็นหัวเมืองใหญ่ หัวเมืองชั้นรอง และหัวเมืองชายแดน หัวเมืองใหญ่ ประกอบด้วยหัวเมืองอยู่ห่างไกล แบ่งออกเป็นหัวเมืองเอก หัวเมืองโท หัวเมืองตรี หัวเมืองเหล่านี้อยู่ใต้ปกครองของเมืองหลวง และต้องรายงานมายังอัครมหาเสนาบดีมหาดไทยหรืออัครมหาเสนาบดีกลาโหม หรือเสนาบดีคลัง การปกครองหัวเมือง เรียกว่า “ระบบกินเมือง” เนื่องจากข้าราชการเหล่านี้ไม่มีเงินเดือนให้ จึงได้รับอนุญาตให้เก็บเงินค่าธรรมเนียมรายได้ทุกชนิดจากการปฏิบัติหน้าที่ราชการและสามารถประกอบอาชีพอื่นควบคู่กับการรับราชการได้ ส่วนการควบคุมหัวเมืองเหล่านี้ ส่วนกลางใช้วิธีการแต่งตั้งตำแหน่งยกบัตรทำหน้าที่สอดแนมข้อราชการและให้เจ้าเมืองรายงานข้อราชการเป็นจดหมายที่เรียกว่า “ใบบอก” เข้ามายังเสนาบดีที่เมืองนั้นสังกัดในส่วนกลาง

๒. การปกครองหัวเมืองประเทศราช ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้เอาแบบอย่างมาจากกรุงศรีอยุธยา ให้หัวเมืองที่อยู่ใกล้เคียงเป็นผู้ดูแลและรายงานไปยังเสนาบดีที่รับผิดชอบเพื่อจะได้กราบบังคมทูลต่อไป

กล่าวโดยสรุป การปกครองสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังคงใช้รูปแบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เช่นเดียวกับการปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรี โดยมิได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด การปรับปรุงการปกครองได้เริ่มเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โดยพระองค์ได้เริ่มปฏิรูปรอบอบการปกครองเสียใหม่ กล่าวคือ ทรงยกเลิกตำแหน่งอัครเสนาบดี ๒ ตำแหน่ง คือ สมุหกลาโหมและสมุหนายก รวมทั้งจตุสดมภ์ โดยแบ่งการบริหารราชการออกเป็นกระทรวงตามแบบอารยประเทศและให้มีเสนาบดีเป็นผู้ว่าการแต่ละกระทรวง กระทรวงที่ตั้งขึ้นทั้งหมดมี ๑๒ กระทรวง คือ^{๑๖}

มหาดไทย	บังคับบัญชาหัวเมืองฝ่ายเหนือและเมืองลาว
กลาโหม	บังคับบัญชาหัวเมืองปักษ์ใต้ หัวเมืองฝ่ายตะวันออก และเมืองมะลายา
ต่างประเทศ	จัดการเรื่องเกี่ยวกับต่างประเทศ
วัง	ว่าการในพระราชวัง
เมืองหรือนครบาล	จัดการเกี่ยวกับเรื่องตำรวจ ราชทัณฑ์
เกษตรราธิการ	ว่าการเกี่ยวกับการเพาะปลูก เหมืองแร่ ป่าไม้
คลัง	ว่าการภาษีอากรและงบประมาณแผ่นดิน

^{๑๖} วิเศษฐ์ ทวีเศรษฐ์, และสุชุม นวลสกุล, การเมืองและการปกครองไทย, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๕๑-๕๒.

ยุติธรรม	จัดการเรื่องชำระคดีและการศาล
ยุทธนาธิการ	จัดการเกี่ยวกับเรื่องทหาร
ธรรมการ	ว่าการเรื่องการศึกษา การสาธารณสุข และสงฆ์
โยธาธิการ	ว่าการเรื่องก่อสร้าง ถนน คลอง การช่าง ไปรษณีย์ โทรเลข และรถไฟ

มูธาธิการ เกี่ยวกับการรักษาตราแผ่นดิน และงานระเบียบสารบรรณ

การปฏิรูปการปกครองส่วนภูมิภาคโดยการตั้งข้าหลวงเทศาภิบาล ในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้น ได้ลดอำนาจทางการเมือง และเศรษฐกิจของเจ้าเมืองเดิมที่เคยมีขึ้นกับระบบกินเมือง การปฏิรูปครั้งนี้จึงมีการต่อต้านที่แสดงให้เห็นถึงความไม่พอใจในรูปแบบการปกครองแบบใหม่นี้เกิดขึ้น เช่น ขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ขบถเงี้ยวเมืองแพร่ และขบถพระยาแขกเจ็ดหัวเมืองในบริเวณปัตตานี ซึ่งเหตุการณ์ทั้ง ๓ ครั้งนี้ เป็นการต่อต้านการปฏิรูปการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๕ และรัฐบาลสามารถปราบปรามได้^{๑๗}

กล่าวโดยสรุป การปฏิรูปการปกครองในสมัยรัชกาลที่ ๕ นั้นเป็นความพยายามรวมอำนาจการปกครองส่วนภูมิภาคเข้าสู่รัฐบาลกลาง (Centrallization of power) ทำให้พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจเต็มที่ อาณาจักรสยามมีรูปแบบเป็นรัฐชาติ (Nation State) ตามแนวคิดของตะวันตก คือ ประชาชนอยู่ภายใต้ผู้นำคนเดียวและภายในกฎหมายอันเดียวกัน มีผู้กล่าวว่ารัฐสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจนถึง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็น “รัฐสมบูรณาญาสิทธิ” (Absolutise State) ที่สมบูรณ์แบบที่สุด^{๑๘}

ในสมัยรัชกาลที่ ๖ ได้ทรงเปลี่ยนรายละเอียดเล็กน้อยเกี่ยวกับการปกครองการบริหารส่วนภูมิภาค เช่น การเปลี่ยนแปลงการเรียกชื่อข้าหลวงเทศาภิบาลมาเป็นสมุหเทศาภิบาล เป็นต้น ส่วนทางด้านการปกครองส่วนท้องถิ่นนั้น พระองค์ได้ริเริ่มทดลองวิธีการปกครองตนเองตามแบบเทศบาลขึ้น ในพระราชวังในปี ๒๔๖๑ ได้โปรดเกล้าฯ พระราชทานนามเขตการทดลองนี้ว่า “ดุสิตธานี” โดยพระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้การทดลองดังกล่าว เป็นการสอนการปกครองตนเองแก่เสนาบดีและข้าราชการต่าง ๆ แต่หยุดชะงักไปเมื่อพระองค์เสด็จสวรรคต อย่างไรก็ตามพระราชดำริของพระองค์ที่จะทรงสร้างการปกครองตนเองแก่ราษฎร นับได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญของการปกครองตามรูปแบบของเทศบาลในสมัยต่อมา^{๑๙}

^{๑๗}มัลลิกา มัสสูติ, “ลักษณะการปกครองของไทย” ในเอกสารการสอนชุดวิชา ไทยศึกษา หน่วยที่ ๑-๗ ฉบับปรับปรุง, พิมพ์ครั้งที่ ๑๓, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๔), หน้า ๓๙๕.

^{๑๘}มัลลิกา มัสสูติ, “ลักษณะการปกครองของไทย” ในเอกสารการสอนชุดวิชา ไทยศึกษา หน่วยที่ ๑-๗ ฉบับปรับปรุง, หน้า ๓๙๓.

^{๑๙}กิตติ ประทุมแก้ว, “การปกครองท้องถิ่นในประเทศไทย”, (พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๒), หน้า ๒๐ อ้างใน จุมพล หนีพานิข, การเมือง (การปกครอง) ๒, ในเอกสารการสอนชุดวิชา มนุษย์กับสังคม หน่วยที่ ๑-๘, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๗), หน้า ๓๖๖-๓๖๗.

นอกจากนี้พระองค์ยังได้ทรงปรับปรุงกระทรวง ทบวงกรมต่าง ๆ โดยการยกกรมทหารเรือเป็นกระทรวงทหารเรือ เปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการเป็นกระทรวงศึกษาธิการ ทรงให้เสถียรภาพแก่หนังสือพิมพ์ ทรงจัดตั้งกองเสือป่าเพื่ออบรมเยาวชนให้อดทนและมีจิตใจเข้มแข็ง

๒.๖ การเมืองการปกครองสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ. ๒๔๗๕-ปัจจุบัน)

เมื่อวันศุกร์ที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ (ค.ศ. ๑๙๓๒) ข้าราชการทหารและพลเรือนระดับกลางจำนวน ๙๙ นายในนามของ “คณะราษฎร”^{๒๐} ได้ยึดอำนาจจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งราชวงศ์จักรี โดยมีจุดมุ่งหมาย “ที่จะให้ประเทศสยามมีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน” โดยการยึดอำนาจจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในวันนั้นคณะราษฎร สำเร็จลงภายในเวลาไม่กี่ชั่วโมง เป็นการยึดอำนาจที่ปราศจากทหารเสียเลือดเนื้อ (ยกเว้นผู้ได้รับบาดเจ็บเพียงท่านเดียว คือ นายพลตรี พระยาเสนาสงคราม หรือ ม.ร.ว. อี นพวงศ์ ผู้บัญชาการกองพลที่ ๑) มีทหารบก ทหารเรือและนักเรียนนายร้อยทหารบกเข้าร่วมเพียงประมาณไม่เกิน ๒ พันคน^{๒๑} คณะราษฎรได้วางหลักการสำคัญในการก่อการปฏิวัติครั้งนี้ไว้ ๖ ประการ คือ^{๒๒}

๑. จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง การศาล ในทางเศรษฐกิจ ฯลฯ ของประเทศไว้ให้มั่นคง
๒. จะต้องรักษาความปลอดภัยภายในประเทศให้การประทุษร้ายต่อกันลดน้อยลงให้มากที่สุด
๓. ต้องบำรุงความสุขสมบูรณ์ของราษฎรในทางเศรษฐกิจ โดยรัฐบาลใหม่จะจัดหางานให้ราษฎรทุกคนทำ จะวางโครงสร้างเศรษฐกิจแห่งชาติ ไม่ปล่อยให้ราษฎรอดอยาง
๔. จะต้องให้ราษฎรมีสติธิเสมอภาคกัน (ไม่ใช่พวกเจ้ามีสิทธิยิ่งกว่าราษฎรดังที่เป็นอยู่)
๕. จะต้องให้ราษฎรมีเสรีภาพ มีความเป็นอิสระ เมื่อเสรีภาพนี้ไม่ขัดต่อหลัก ๕ ประการข้างต้น
๖. จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่แก่ราษฎร

เมื่อพิจารณาถึงเนื้อหาสาระในหลัก ๖ ประการ ไม่ว่าในหลักที่ ๑ จะต้องรักษาความเป็นเอกราชทั้งหลาย เช่น เอกราชในทางการเมือง การศาล ในทางเศรษฐกิจ จนกระทั่งถึงหลักที่ ๖ จะต้องให้การศึกษาย่างเต็มที่กับราษฎร ก็คือ แนวทางหรือวิธีปฏิบัติที่สำคัญสูงสุดที่จะนำไปสู่

^{๒๐} คณะราษฎร ประกอบด้วยกลุ่มบุคคล ๒ ฝ่าย คือ ๑. ฝ่ายพลเรือน มีหลวงประดิษฐมนูธรรม (นายปรีดี พนมยงค์) เป็นผู้นำ ๒. ฝ่ายทหารบก อาจแบ่งชั้นหัวหน้าออกเป็น ฝ่ายทหารอาวุโส มีพันเอกพระยาพลพล พุทฺธเสนา พันเอกพระยาทรงสุรเดช พันเอกพระยาฤทธิอัคเนย์ และพันเอกประศาสน์ พิทยาอุทธิ์ ฝ่ายทหารหนุ่ม มีพันตรีหลวงพิบูลสงคราม และร้อยเอกทัศนัย นิยมศึก เป็นผู้นำ.

^{๒๑} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, ประวัติการเมืองไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๘), หน้า ๓๑-๓๒.

^{๒๒} ชาวนะ ไตรมาศ, ข้อมูลพื้นฐาน ๖๖ ปี ประชาธิปไตย, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทสุชมและบุตร จำกัด, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

การปกครองระบอบประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ต่อไปนั่นเอง^{๒๓} แม้แต่ชื่อของคณะผู้ก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่เรียกว่า “คณะราษฎร” ก็เป็นคำที่สะท้อนให้เห็นความคิดทางการเมืองสมัยใหม่ในแบบประชาธิปไตยตะวันตก ในแง่ของ “ราษฎร” ที่พึงมี “มีสิทธิมีเสียงในการปกครอง” และเมื่อ “คณะเจ้า” ยังยึดกุมอำนาจการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์อยู่ “คณะราษฎร” จึงมีความชอบธรรมที่จะยึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองให้เป็นประชาธิปไตย^{๒๔} ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าจุดประสงค์อันสำคัญอย่างยิ่งของคณะผู้ก่อการฯ คือ ต้องการเปลี่ยนรูปการปกครองของประเทศจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาสู่ประชาธิปไตย ซึ่งบุคคลสามัญ หรือประชาชนทั่วไป มีโอกาสเป็นรัฐบาลปกครองประเทศได้นั่นเอง

การยึดอำนาจเมื่อวันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ไปสู่การเมืองการปกครองแบบกษัตริย์อยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ เป็นประวัติศาสตร์การเมืองการปกครองไทยที่สำคัญที่สุดครั้งหนึ่ง สำหรับสาเหตุที่นำไปสู่การปฏิวัติ พ.ศ. ๒๔๗๕ และทำให้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์สิ้นสุดลงนั้น น่าจะมีสาเหตุมาจากปัจจัยใหญ่ ๓ ประการ คือ^{๒๕}

๑. สาเหตุทางเศรษฐกิจ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ (พ.ศ. ๒๔๖๘) นั้น เป็นเวลาที่เศรษฐกิจทั่วโลกกำลังอยู่ในสภาพที่ตกต่ำเป็นอันมากซึ่งเป็นผลมาจากสงครามโลกครั้งที่ ๑ ประกอบกับตอนปลายรัชกาลที่ ๖ การใช้จ่ายในราชสำนักค่อนข้างมาก รัฐบาลได้แก้ปัญหาทางเศรษฐกิจด้วยการลดค่าใช้จ่ายต่าง ๆ ลง การตัดงบประมาณ การลดข้าราชการออก ได้สร้างความไม่พอใจต่อเหล่าข้าราชการมาก นอกจากนี้วิธีการจัดเก็บภาษีเพิ่ม ในขณะที่ราษฎรกำลังเดือดร้อนก็ได้ก่อให้เกิดปฏิกิริยาแค้นผู้เสียภาษีที่เป็นไปในทางลบต่อรัฐบาลมากขึ้นเช่นกัน ดังนั้น ปัญหาเศรษฐกิจไม่ใช่ปัญหาโดยตรง แต่ที่คนหนุ่มที่มีการศึกษาดี และข้าราชการเกิดความไม่พอใจในรัฐบาล คือ วิธีการแก้ปัญหาเศรษฐกิจที่ค่อนข้างรุนแรงนั่นเอง

๒. สาเหตุทางสังคม เกิดจากความขัดแย้งระหว่างชนชั้นในสังคม กล่าวคือ สภาพสังคมก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นสังคมที่ประกอบด้วยชนหลายกลุ่มซึ่งแบ่งออกเป็นชนชั้น เช่น โพรหรือสามัญ และเจ้า เป็นต้น และสังคมก็ยอมรับชนชั้นที่ชาติกำเนิด ตำแหน่งหน้าที่ฐานะ และอำนาจเงิน ทำให้บรรดาเชื้อพระวงศ์มีอภิสิทธิ์ต่าง ๆ ได้ยศถาบรรดาศักดิ์โดยถ้วนหน้าในวงราชการเหนือคนสามัญธรรมดา การแบ่งสิทธิทางชนชั้นดังกล่าว ทำให้ราษฎรไม่พอใจ ในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิต่าง ๆ ที่บรรดาพวกเจ้ามีอยู่ จึงทำให้ประชาชนบางกลุ่มต้องการการปกครองแบบใหม่

^{๒๓} นาวี รั้วสืวรารักษ์, **รัฐบุรุษผู้ใหญ่ ปรีดี พนมยงค์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ดับเบิลยูเอ็น, ๒๕๔๔), หน้า ๖๘-๖๙.

^{๒๔} ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, **ประวัติการเมืองไทย**, หน้า ๔๒.

^{๒๕} ดูรายละเอียดเพิ่มเติมใน อวยชัย ขบา, “การเมืองการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๗” ในเอกสารการสอนชุดวิชาประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทย หน่วยที่ ๘-๑๕, พิมพ์ครั้งที่ ๒๔, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖), หน้า ๕๑๔-๕๓๔.

๓. สาเหตุทางการเมือง เกิดจากความไม่พอใจในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในรัชสมัยของสมเด็จพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังคงคุกรุ่นเรื่อยมาจนถึงในสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ความไม่พอใจดังกล่าว เช่น ทหารมีความรู้สึกรู้ว่าถูกเหยียดหยามและไม่ได้รับความสนใจจากผู้นำ การแบ่งชนชั้นระหว่างเจ้ากับไพร่ ชุนนางผู้ใหญ่มีความเสื่อมทรมานและมีการจัดเก็บภาษีเพิ่มขึ้นทุกปี เป็นต้น

ศาสตราจารย์ ดร.ลิขิต อธิ์เวคิน ได้สรุปสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ไว้ว่า “การปฏิวัติ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๗๕ จึงเกิดขึ้นจากตัวแปรหลายตัวภายใต้บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมทั้งภายในและต่างประเทศ ผลสำคัญ คือ การเกิดความขัดแย้งระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์และสถาบันข้าราชการ ในแง่หนึ่ง การปฏิวัติ ๒๔๗๕ มีลักษณะเป็นรัฐประหารแย่งอำนาจทางการเมืองการปกครองจากเจ้าโดยข้าราชการทหารพลเรือนซึ่งเจริญเติบโตจากการปฏิรูประเบียบบริหารราชการแผ่นดิน และการจัดตั้งสถาบันราชการเพื่อการดังกล่าว”^{๒๖}

หลังจากที่คณะราษฎรได้ยึดอำนาจการปกครองสำเร็จ แล้วได้ส่งตัวแทน คือ น.ต.หลวงศุภชลาศัย เดินทางไปกับเรือรบหลวงสุโขทัย นำหนังสือกราบบังคมทูลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะทรงแปรพระราชฐาน ณ พระราชวังไกลกังวล หัวหิน และยื่นข้อเสนอให้ทรงเป็นกษัตริย์ต่อไป โดยอยู่ใต้รัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินที่คณะราษฎรได้ร่างขึ้น พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเรียกประชุมพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่และทรงยินยอมตามข้อเสนอ โดยทรงมีลายพระราชหัตถเลขาตอบว่า “คณะทหารมีความปรารถนาจะเชิญให้ข้าพเจ้ากลับพระนครเป็นกษัตริย์อยู่ใต้พระธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ข้าพเจ้าเห็นแก่ความเรียบร้อยของอาณาประชาราษฎร์ ไม่อยากให้เกิดเสียเลือดเนื้อ” พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เสด็จนิวัติกรุงเทพมหานคร โดยทางลงพระปรมาภิไธยในร่างพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินฉบับชั่วคราว ซึ่งจะใช้บังคับจนกว่าจะได้ร่างรัฐธรรมนูญฉบับถาวรเสร็จเรียบร้อยและประกาศใช้ต่อไป

ในวันรุ่งขึ้นที่ ๒๘ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประกอบด้วยสมาชิก ๗๐ นาย ซึ่งคณะผู้รักษาพระนครฝ่ายทหารได้ตั้งขึ้นก็ได้ประชุมกันเป็นครั้งแรก และได้ลงมติเลือกตั้งคณะกรรมการราษฎร (คณะรัฐมนตรี) ขึ้น ตามความในพระราชบัญญัติธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๕ จำนวน ๑๕ นาย มีพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นประธานกรรมการราษฎร (นายกรัฐมนตรี) นอกนั้นเป็นกรรมการราษฎร (รัฐมนตรี) ต่อมาพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงลงพระปรมาภิไธยร่างรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และพระราชทานคืนมาในวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ รัฐธรรมนูญฉบับนี้จึงถือว่า เป็นฉบับแรกของประเทศไทย และในวันเดียวกันนั้นได้มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งพระยามโนปกรณนิติธาดาเป็นนายกรัฐมนตรี คณะรัฐมนตรีชุดนี้จึงเป็นรัฐบาลชุดแรกภายใต้การปกครองระบอบประชาธิปไตย นับว่า ได้พระราชทานรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทยในวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ แสดงให้

^{๒๖} ลิขิต อธิ์เวคิน, *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทยแก้ไขเพิ่มเติม*, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๗.

เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยแล้ว^{๒๗}

การเมืองการปกครองของไทยในระบอบประชาธิปไตย นับตั้งแต่สมัยที่คณะราษฎรเข้ายึดอำนาจเปลี่ยนแปลงการปกครองได้สำเร็จ และพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงลงพระปรมาภิไธยประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับแรก ซึ่งเป็นฉบับชั่วคราวเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึงปัจจุบัน ประเทศไทยได้ยึดหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขซึ่งเป็นแนวทางสำคัญตลอดมา แม้ว่ามีปัญหาอุปสรรคในการปกครองตามรัฐธรรมนูญอยู่บ้าง และก่อให้เกิดการรัฐประหาร มีการยกเลิก ทุกยุคทุกสมัยยังคงยอมรับอุดมการณ์การปกครองในระบอบประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเป็นหลักในการปกครองเสมอมา

การปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบรัฐสภา โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขและทรงอยู่ภายใต้รัฐธรรมนูญ กำหนดรัฐธรรมนูญ ซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนทั้งประเทศ เป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยแทนประชาชน และเป็นผู้รักษาผลประโยชน์ของประชาชน มีหน้าที่ทำให้เจตนารมณ์ของประชาชนบังเกิดผลอย่างแท้จริง ดังนั้น รัฐสภานอกจากจะทำหน้าที่ทางด้านนิติบัญญัติแล้วยังทำหน้าที่ควบคุมฝ่ายบริหารให้ปฏิบัติราชการแผ่นดินตามแนวทางที่ประชาชนต้องการ

๒.๗ สรุปท้ายบท

กรุงสุโขทัยเป็นการปกครองแบบดั้งเดิมอยู่คือ ระบบปิตรราชาธิปไตย หรือระบบพ่อปกครองลูก (Paternal Government) หมายถึงรูปแบบการปกครองที่มีราชาหรือองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นเจ้าอำนาจอธิปไตยและเป็นผู้ใช้อำนาจอธิปไตยในฐานะผู้ปกครอง การใช้ อำนาจดังกล่าว พระมหากษัตริย์ทรงปกครองราษฎรเสมือนพ่อปกครองลูก

การเมืองการปกครองไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา เป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute monarchy) อย่างสมบูรณ์ที่สุด ทั้งนี้เพราะพระมหากษัตริย์ทรงมีฐานะสูงสุดเหนือกฎหมาย ทรงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดและล้นพ้นทุกด้านรวมทั้งชีวิตของราษฎรในราชอาณาจักร

การเมืองการปกครองสมัยกรุงธนบุรี ยังคงบริหารราชการแผ่นดินตามแบบอย่างที่เคยใช้มาตั้งแต่สมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ ซึ่งแบ่งการปกครองออกเป็น การปกครองส่วนกลางและการปกครองส่วนภูมิภาค รวมทั้งหัวเมืองต่าง ๆ

การปกครองสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ยังคงใช้รูปแบบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เช่นเดียวกับการปกครองในสมัยกรุงศรีอยุธยาและสมัยกรุงธนบุรี โดยมิได้มีการเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด การปรับปรุงการปกครองได้เริ่มเป็นครั้งแรกในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ โดยพระองค์ได้เริ่มปฏิรูประบอบการ

^{๒๗} ศักดิ์ ฝาสุกนิรัตน์, การปกครองของไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔), หน้า ๗๓-๗๔.

ปกครองเสียใหม่ กล่าวคือ ทรงยกเลิกตำแหน่งอัครเสนาบดี ๒ ตำแหน่ง คือ สมุหกลาโหม และ สมุหนายก รวมทั้งจตุสดมภ์ โดยแบ่งการบริหารราชการออกเป็นกระทรวงตามแบบอารยประเทศ และให้มีเสนาบดีเป็นผู้ว่าการแต่ละกระทรวง กระทรวงที่ตั้งขึ้นทั้งหมดมี ๑๒ กระทรวง

ต่อมาสมัยการเปลี่ยนแปลงการปกครอง “คณะราษฎร” ได้ยึดอำนาจจากระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งราชวงศ์จักรีโดย มีจุดมุ่งหมาย ที่จะให้ประเทศสยามมีรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดิน ซึ่งเป็นการยึดอำนาจจากระบอบ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตยโดยมีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด

รัฐธรรมนูญฉบับแรก ซึ่งเป็นฉบับชั่วคราวเมื่อวันที่ ๒๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ จนถึง ปัจจุบัน ประเทศไทยได้ยึดหลักการปกครองในระบอบประชาธิปไตยโดยมีพระมหากษัตริย์เป็น ประมุขซึ่งเป็นแนวทางสำคัญตลอดมา แม้ว่ามีปัญหาอุปสรรคในการปกครองตามรัฐธรรมนูญอยู่บ้าง และก่อให้เกิดการรัฐประหาร มีการยกเลิกรัฐธรรมนูญ แต่ทุกยุคทุกสมัยยังคงยอมรับอุดมการณ์การ ปกครองในระบอบประชาธิปไตยในระบบรัฐสภาโดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขเป็นหลักในการ ปกครองเสมอมา

คำถามประจําบท

๑. จงสรุปการเมืองการปกครองสมัยสุโขทัย โดยสังเขป
๒. จงบอกการเมืองการปกครองสมัยอยุธยา โดยสังเขป
๓. จงเปรียบเทียบการปกครองสมัยธนบุรีมีความแตกต่างกับกรุงศรีอยุธยาอย่างไร
๔. จงอธิบายการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตย
๕. จงอธิบายผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ โดยสังเขป

เอกสารอ้างอิงประจำบท

- กิตติ ประทุมแก้ว. การปกครองท้องถิ่นในประเทศไทย. พระนคร : โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, ๒๕๑๒. อ้างใน จุมพล หนีมพานิช, การเมือง (การปกครอง) ๒, ในเอกสารการสอนชุดวิชา **มนุษย์กับสังคม หน่วยที่ ๑-๘**, นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ. ประวัติการเมืองไทย. กรุงเทพมหานคร : ดอกหญ้า, ๒๕๓๘.
- เชาวนะ ไตรมาศ. ข้อมูลพื้นฐาน ๖๖ ปี ประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร : สุขุมและบุตร, ๒๕๔๓.
- นาวิ รั้วสิริราชรักษ์. รัฐบุรุษผู้ใหญ่ ปรีดี พนมยงค์. กรุงเทพมหานคร : ดับเบิลยูเอ็น, ๒๕๔๔.
- ปภาวดี ดุลยจินดา. “หลักการทั่วไปเกี่ยวกับการบริหารราชการ”. เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา **การบริหารราชการไทย หน่วยที่ ๑-๘**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕.
- ประวิณ ณ นคร. “วิวัฒนาการของการบริหารราชการไทย” ในเอกสารประกอบการสอนชุดวิชา **การบริหารราชการไทย หน่วยที่ ๑-๘**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๕.
- มัลลิกา มัสอูดี. “ธนบุรีและรัตนโกสินทร์ตอนต้น” ในเอกสารประกอบการสอนชุดวิชา **ประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ ๑-๘**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๘.
- _____. “ลักษณะการปกครองของไทย” ในเอกสารการสอนชุดวิชา **ไทยศึกษา หน่วยที่ ๑-๗ ฉบับปรับปรุง**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๔.
- วิมล วิโรจน์พันธุ์ และคณะ. ประวัติศาสตร์ชาติไทย. กรุงเทพมหานคร : อัลฟ่า มิเลเนียม, ๒๕๔๘.
- วิวัฒน์ เอี่ยมไพรวัน. “แนวคิดเกี่ยวกับประวัติศาสตร์การเมืองไทย” เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา **ประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทย หน่วยที่ ๑-๗**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๗.
- วิไลเลขา ถาวรธนสาร. **พื้นฐานวัฒนธรรมไทย**, (ม.ป.ท., ม.ป.ป.).
- วิไลลักษณ์ เมฆารัตน์. “แคว้นสุโขทัย” เอกสารประกอบชุดวิชา **ประวัติศาสตร์ไทย หน่วยที่ ๑-๘**. นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๗.
- วิเศษฐ์ ทวีเศรษฐ และสุขุม นวลสกุล. **การเมืองและการปกครองไทย**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔.
- ลิขิต ธีรเวคิน. **วิวัฒนาการการเมืองการปกครองของไทย**. แก้ไขเพิ่มเติม. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๖.
- ศักดิ์ ผาสุกนิรัตน์. **การปกครองของไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี, ๒๕๑๔.
- เสถียร ศกุนโรจน์. **ประวัติศาสตร์ไทย**. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๑, อ้างถึงใน จุมพล หนีมพานิช, “รอบอบการเมือง (การปกครอง) ๒” เอกสารประกอบการสอนชุดวิชา **มนุษย์กับสังคม**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๗.
- อวยชัย ขบ. “การเมืองการปกครองสมัยรัชกาลที่ ๗” ในเอกสารการสอนชุดวิชา **ประวัติศาสตร์สังคมและการเมืองไทย หน่วยที่ ๘-๑๕**. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๔๖.

